

3.4. Achmea, Komstroy ir PL Holdings: Sąjungos teisės sistemos autonomijos principas ir kitos tarptautinių sutarčių aiškinimo taisyklės

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
 Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės institutas
Partnerystės docentas Rytis Satkauskas
 El. paštas: rytis@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-21-01-17

Santrauka. Straipsnyje analizuojami 2021 m. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai Komstroy ir PL Holdings bylose, kuriose papildant kontraversišką šio Teismo sprendimą Achmea byloje toliau plėtojamas Sąjungos teisės autonomijos principas. Šie sprendimai neišvengiamai turės poveikį nebaigtiems Europos Sąjungos vidaus investiciniams ginčams ir atnaujins diskusijas dėl Europos Sąjungos konstitucinės sąrangos ir tarptautinės teisės normų santykio. Nagrinėdami reikalavimus, susijusius su vykstančiu investiciniu ginču tarp Lietuvos Respublikos ir Veolia bei kitų investuotojų, Lietuvos teismai pasirinko arbitražo išlygos atitikties Europos Sąjungos teisei analize, ignoruodami tarptautinių sutarčių teisės aspektus. Tačiau negalima atmesti to, kad investicinį ginčą nagrinėjantis arbitražo teismas vadovausis kaip tik tarptautinės teisės argumentais, peržengiančiais Europos Sąjungos teisės ribas. Straipsnyje bandoma identifikuoti Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės santykio problematiką Europos Sąjungos vidaus investicinių ginčų kontekste.

Reikšminiai žodžiai: Achmea, Komstroy, PL Holdings, vidaus investiciniai ginčai, Sąjungos teisės sistemos autonomija, ESTT, Europos Sąjungos teisė, tarptautinė investicijų teisė, tarptautinis investicinis arbitražas, tarptautinės sutartys.

Įvadas

2021 m. rugsėjo 2 d. sprendimu¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT, Teismas) panaikino Europos Sąjungos (toliau – ES, Sąjunga) valstybių narių investuotojams tarptautine sutartimi suteiktą teisę tarptautiniam arbitražui perduoti ginčus su kitomis ES valstybėmis. Teismas vienareikšmiškai nustatė, kad bet koks, bet kuria galiojančia tarptautine sutartimi nustatytas investicinio ginčo sprendimo mechanizmas yra nesuderinamas su ES teise, jei ginčas kilo tarp ES investuotojo ir ES valstybės narės. Referuodamas į šį sprendimą, kitoje byloje 2021 m. spalio 26 d. ESTT nurodė ES valstybėms narėms aktyviai ginčyti ES vidaus investicinių ginčų teisėtumą ir nevykdyti arbitražų priimtų sprendimų.² Šiose bylose Teismas rėmėsi ir papildė Achmea byloje 2018 m. priimtą kontraversišką sprendimą, kuriuo remiantis ES teise pripažinta neteisėta ES valstybių narių sudarytoje tarptautinėje sutartyje įtvirtinta nuostata, pagal kurią vienos iš šių valstybių narių investuotojas, kilus ginčui dėl investicijų kitoje valstybėje narėje, gali iškelti bylą šiai valstybei narei arbitražo teisme, kurio jurisdikciją ši valstybė narė privalo pripažinti.³ Šiais

1 2021 m. rugsėjo 2 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-741/19 *Moldovos Respublika prieš Komstroy LLC*, bendrovės *Energoalians* teisių perėmėją, C-741/19, ECLI:EU:C:2021:655.

2 2021 m. spalio 26 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-109/20 *Republiken Polen prieš PL Holdings Sàrl* ECLI:EU:C:2021:875.

3 2018 m. kovo 6 d. Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-284/16 *Slowakische Republik prieš Achmea BV* ECLI:EU:C:2018:158.

svarbiais sprendimais 2021 m. ESTT atsakė į neišspręstus klausimus dėl ES vidaus investicinių ginčų, kilusių iki 2020 m. gegužės 5 d. priimto Susitarimo dėl Europos Sąjungos valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo, kurį Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 2021 m. kovo 26 d.⁴ Šiame straipsnyje remiamasi aprašomuoju, lyginamuoju metodais, straipsnio išvados grindžiamos loginiu samprotavimu.

3.4.1. Nebaigtos arbitražo procedūros ir Lietuvos teismų sprendimai

ES vidaus investicinių ginčų neteisėtumo konstatavimas nėra tik teorinis klausimas. Jungtinių Tautų Prekybos ir plėtros komisijos duomenų bazėje⁵ – daugiau nei 16 proc. visų iki šiol kilusių investicinių arbitražų (180 bylų) sprendė ES investuotojų ir kitų ES valstybių narių ginčus. Iš jų 80 bylų (net 45 proc.) pateikti pasinaudojus daugiašalės sutarties – Energetikos chartijos⁶ – nustatytu investicijų apsaugos mechanizmu. Didžioji ES vidaus investicinių ginčų dalis (134) kilo per pastaruosius dešimt metų, Teismo sprendimo paskelbimo momentu 62 bylos dar nebuvo išnagrinėtos. Tarp jų – 2020 m. *Aleksandravičius prieš Daniją*⁷ ir 2016 m. *Veolia Environnement S. A. ir kiti prieš Lietuvos Respubliką*⁸ atitinkamai pagal dvišales investicijų sutartis su Danija ir Prancūzija. Byloje prieš Daniją⁹ arbitražo procedūra buvo nutraukta 2021 m. lapkričio 19 d., vadovaujantis Tarptautinio investicinių ginčų sprendimo centro (toliau – ICSID) arbitražo taisyklių 44 taisykle – ginčo šalies prašymu. Situacija *Veolia* byloje prieš Lietuvą – kur kas sudėtingesnė. Pasirašius susitarimą dėl ES valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo arbitražas kreipėsi į ginčo šalis su prašymu pateikti nuomones dėl tolesnio ginčo sprendimo ir, jas gavęs 2020 m. liepą, toliau tęsia procesą. Nei sutarčių nutraukimas, nei Teismo sprendimai iki šiol neprivertė šalių atsisakyti šios ginčo sprendimo procedūros. Būtina pažymėti, kad *Achmea* byloje Teismas nustatė, kad investuotojų ir valstybių arbitražinės išlygos ES vidaus dvišalėse investicijų sutartyse nėra suderinamos su ES sutartimis, todėl negali būti taikomos po dienos, kurią paskutinė iš ES vidaus dvišalės investicijų sutarties šalių tapo ES valstybe nare. Atsižvelgdama į tai, kad tolesnis teisių gynimas arbitraže pažeistų ES teisę ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV) 267 straipsnyje nustatytą prejudicinio sprendimo priėmimo procedūrą, Lietuvos Vyriausybė savo reikalavimą investuotojui šiame investiciniame ginče bandė perduoti nacionaliniam teismui. Tačiau Vilniaus apygardos teismas 2020 m. rugpjūčio 6 d. nutartimi paliko ieškinį nenagrinėtą.¹⁰ Teismas rėmėsi tuo, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 137 straipsnio 2 dalies 6 punktą nustato, kad teismas atsisako priimti ieškinį, jeigu šalys yra sudariusios susitarimą perduoti ginčą spręsti arbitraže, o investiciniame ginče nagrinėjamas

4 Susitarimas dėl Europos Sąjungos valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo. SN/4656/2019/INIT OJ L 169, 29.5.2020, p. 1–41 ELI, http://data.europa.eu/eli/agree_eums/2020/529/oj, ratifikuotas 2021 m. kovo 26 d. Lietuvos Respublikos įstatymu Nr. XIVP-377. Susitarimas įsigaliojo 2020 m. rugpjūčio 29 d., [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020X0828\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22020X0828(01)). Beje, jau 2019 m. sausio 15 d. ir 16 d. ES valstybės narės, tarp jų ir Lietuvos Respublika, Briuselyje pasirašė Valstybių narių vyriausybės atstovų deklaracijas dėl Teisingumo Teismo sprendimo *Achmea* byloje teisinių pasekmių ir investicijų apsaugos ES, kuriomis įsipareigojo nutraukti visas tarp jų sudarytas ES vidaus dvišales investicijų sutartis daugiašalės sutarties pagrindu arba dvišaliu sutarimu, jei bendrai pripažįstama, kad tai būtų tikslingiau.

5 UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement>.

6 Energetikos chartijos sutartis, pasirašyta 1994 m. gruodžio 17 d. Lisabonoje, OL L 380, 1994, p. 24.

7 *Donatas Aleksandravičius v. Kingdom of Denmark*, ICSID Case No. ARB/20/30, <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/20/30> <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/1094/aleksandravičius-v-denmark>.

8 *Veolia Environnement S. A. and others v. Republic of Lithuania*, ICSID Case No. ARB/16/3 <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/16/3> <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/702/uab-and-others-v-lithuania>.

9 Šis ginčas buvo pirmasis investicinis ginčas prieš šią valstybę.

10 Civilinė byla Nr. e2-3651-614/2020.

ir Lietuvos 2017 m. rugsėjo 17 d. priešieškiny dėl *Veolia* įmonių grupės padarytos žalos Lietuvos Respublikai atlyginimo.¹¹ Nutartimi patikslinama, kad susitarimas dėl dvišalių sutarčių nutraukimo nėra įsigaliojęs, arbitražo byla nebaigta ir nėra išspręsti ginčo šalių prašymai, priešieškiny nėra atsiimtas.

Akivaizdu, kad tolesnis ES teisės sistemos autonomijos principo plėtojimas *ESTT PL Holdings* ir *Komstroy* bylose turės tiesiogines pasekmes ir svarstant šio Vilniaus apygardos teismo sprendimo teisėtumo klausimą. Kaip išaiškino *ESTT*, pats tokio investicinio ginčo sprendimo mechanizmas yra nesuderinamas su ES teise, pradėti ginčai turi būti stabdomi, ES valstybės narės privalo aktyviai ginčyti ES vidaus investicinių ginčų teisėtumą ir nevykdyti arbitražų priimtų sprendimų. Kaip nurodoma *PL Holdings* byloje, draudžiama savanoriškai tęsti arbitražo procedūrą, pradėtą remiantis arbitražine išlyga, įtvirtinta tarp šių dviejų valstybių narių sudarytame tarptautiniame susitarime ir negaliojančia dėl jos prieštaravimo Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo nuostatomis.¹²

Vilniaus apygardos teismo sprendimą galima grįsti tuo, kad arbitražo teismui priėmus sprendimą dėl jurisdikcijos byla bus nagrinėjama net atsakovui nedalyvaujant. Pavyzdžiui, Rusijai nedalyvaujant ginče dėl investicijų apsaugos Kryme, priimami sprendimai tenkinti investuotojo reikalavimus.¹³ ICSID arbitražo taisyklės nustato apsaugą nuo vienos šalies piktnaudžiavimo procesu nedalyvaujant ginčo nagrinėjime ar vienašališkai iš jo pasitraukiant.¹⁴

Vis dėlto Lietuvos apeliacinis teismas 2021 m. kovo 9 d. nutartimi byloje Nr. e2-114-370/2021 panaikino minėtą Vilniaus apygardos teismo sprendimą ir ieškinio priėmimo klausimą grąžino pirmosios instancijos teismui spręsti iš naujo.¹⁵ Teismas pažymėjo, kad arbitražinis susitarimas yra atskiras, autonomiškas ir nepriklausomas nuo pagrindinės sutarties galiojimo (atskirumo principas)¹⁶, nors identišką argumentą paneigia *ESTT* sprendimas *PL Holdings* byloje¹⁷.

Tačiau tolesnis Apeliacinio teismo argumentavimas atitinka *ESTT* išaiškinimą, nors ir nesiremia nurodyta *ESTT* jurisprudencija. Apeliacinės instancijos teismo vertinimu, pagal ES teisės viršenybės principą ES teisė laikoma viršesne už valstybių narių teisę, todėl pagal šį principą reikalaujama, kad visos valstybių narių institucijos užtikrintų visišką įvairių ES teisės normų veiksmingumą, o valstybių narių teisė negali pakenkti šių įvairių normų veiksmingumui tų valstybių teritorijoje. Teismas kelia priešingą klausimą – ar arbitražinės išlygos negaliojimas lemia ir dvišalės sutarties negaliojimą, aiškina Lietuvos teisėje įtvirtintą galimybę investicinius ginčus spręsti ir

11 Vilniaus apygardos teismas atsisakė priimti Energetikos ministerijos, atstovaujančios Lietuvos Respublikai, ieškinį byloje prieš „Veolia“ ir „Icor“ įmonių grupes, <https://vat.teismas.lt/vilniaus-apygardos-teismas-atsisake-priimti-energetikos-ministerijos-atstovaujancios-lietuvos-respublikai-ieskini-byloje-pries-veolia-ir-icor-imoniu-grupes/614>.

12 Ši nuostata nagrinėtina atsižvelgiant ir į Susitarimo dėl Europos Sąjungos valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo 6 str. nuostata, kad „Susitarimas neturi poveikio jokiai susitarimui siekiant draugiškai išspręsti ginčą, dėl kurio vyksta Arbitražo procedūra, pradėta iki 2018 m. kovo 6 d.“

13 *Everest Estate LLC et al. v. The Russian Federation*, PCA Case No. 2015-36, Award, 2 May 2018, Investment Arbitration Reporter, May 09, 2018, <https://www.iareporter.com/articles/russia-held-liable-in-confidential-award-for-expropriation-of-hotels-apartments-and-other-crimean-real-estate-arbitrators-award-approximately-150-million-plus-legal-costs-for-breach-of-ukraine-bi/>. Taip pat žr. *NJSC Naftogaz of Ukraine et al. v. Russia*, UNCITRAL, PCA Case No. 2017-16; *Oschadbank v. Russia*, UNCITRAL; *Aeroporto Belbek LLC and Mr. Igor Valerievich Kolomoisky v. Russia*, UNCITRAL, PCA Case No. 2015-07; *Stabil et al. v. Russia*, UNCITRAL, PCA Case No. 2015-35; *Privatbank and Finilon v. Russia*, PCA Case No. 2015-21; *PJSC Ukrnafta v. Russia*, PCA Case No. 2015-34; *Lugzor and others v. Russia*, PCA Case No. 2015-29.

14 Taisyklė 25.

15 <http://liteko.teismai.lt/viesaspresdimupaiska/tekstas.aspx?id=b0bdf596-5d97-4b8b-af31-7d0e11d57e5b>.

16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-431/2013.

17 „Iš tiesų, pirma, toks ad hoc arbitražinis susitarimas ginčo, dėl kurio jis buvo sudarytas, atžvilgiu sukelia tokias pačias pasekmes kaip ir tas, kurias sukelia tokia išlyga. Šio susitarimo tikslas yra būtent pakeisti šią išlygą, siekiant palikti galioti jos padarinius, nepaisant jos negaliojimo“; žr. *Teisė Pro*, „ESTT: nacionalinis teismas turi panaikinti arbitražo sprendimą, priimtą remiantis arbitražiniu susitarimu, kuriuo pažeidžiama ES teisė“, <https://www.teise.pro/index.php/2021/10/26/estt-nacionalinis-teismas-turi-panaikinti-arbitrazo-sprendima-priimta-remiantis-arbitraziniu-susitarimu-kuriuo-pazeidziama-es-teise/>.

nacionaliniuose teismuose.¹⁸ Tačiau svarbiausia, nurodo, kad Vilniaus apygardos teismas turėjo vertinti, ar ICSID arbitražo teismo sprendimas sukels kokias nors teises pasekmes ginčo šalims, t. y. ar jis galės būti vykdomas ES, todėl nenustatęs šių aplinkybių nepagrįstai atsisakė priimti ieškinį.

Taigi jei vertintume, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimas pakeitė apygardos teismo nurodytą teisės aiškinimą, konstatuotina, kad Lietuvos nacionaliniai teismai pirmenybę šioje byloje teikė ES pirminės teisės normoms, kaip jos interpretuotos ESTT jurisprudencijoje.¹⁹ Kaip nurodo Lietuvos apeliacinis teismas 2021 m. kovo 9 d. nutartyje, „skundžiamos nutarties priėmimo dieną, dvišalėje sutartyje numatyta arbitražinė išlyga, atsižvelgiant į *Achmea* byloje ESTT pateiktus išaiškinimus (nutarties 41 punktą) ir pasirašytą Deklaraciją, leidžia konstatuoti arbitražinės išlygos negaliojimą kaip prieštaraujančios ES teisei“.

Toks teismo sprendimas remiasi tik vieno teisinio argumento – arbitražo išlygos atitikties ES teisei – analize. Apeliacinis teismas ignoravo tarptautinių sutarčių teisės aspektus. Tačiau negalima atmesti to, kad investicinį ginčą nagrinėjantis arbitražo teismas vadovausis kaip tik tarptautinės teisės argumentais, peržengiančiais ES teisės ribas. Prieš prognozuodami tolesnio bylos nagrinėjimo arbitraže rizikas, pabandykime identifikuoti ES ir tarptautinės teisės problematiką ES vidaus investicinių ginčų kontekste.

3.4.2. Tarptautinių sutarčių aiškinimo taisyklės

Minėtuose 2021 m. ESTT sprendimuose dėl ES vidaus investicinių ginčų, identiška kaip *Achmea* byloje²⁰, Teismas toliau plėtoja Sąjungos teisės sistemos autonomijos principą, remdamasis ankstesniu išaiškinimu, kad tarptautinis susitarimas negali pažeisti Sutartyse nustatyto kompetencijos paskirstymo, vadinasi, ir Sąjungos teisės sistemos autonomijos, kurios laikymąsi užtikrina ESTT. Nurodoma, kad šis principas visų pirma įtvirtintas SESV 344 straipsnyje, pagal kurį valstybės narės įsipareigoja ginčų dėl Sutarčių aiškinimo ar taikymo nespręsti kitais būdais, nei nustatyta Sutartyse. Tačiau *Komstroy* ir *PL Holdings* sprendimuose šis principas išplečiamas dar toliau nei *Achmea* – daugiašalės tarptautinės sutarties, kurios viena iš šalių yra ES (*Komstroy*), ir įsipareigojimo investuotojui spręsti ginčą pagal daugiašalėje konvencijoje, kurios viena iš šalių yra ES valstybės narė (*PL Holdings*), nustatyta procedūrai. ESTT rėmėsi savo paties jurisprudencija, kurioje aiškina Europos sutarčių nuostatas. Šiai interpretacijai gali būti priešingos tarptautinių sutarčių teisės nuostatos.

Nepaisant ES valstybių narių tarpusavio įsipareigojimų, tarptautinius investicinius ginčus sprendžiantys arbitražo teismai pirmiausia vadovausis galiojančiomis tarptautinės teisės normomis. Jomis remiantis bus sprendžiamas ir valstybių tarptautinės atsakomybės klausimas. Todėl svarbu atsakyti į klausimą, ar pagal pirminę ES teisę ES valstybėms narėms privalomas Teismo sprendimas gali įpareigoti ir valstybes, kurios nėra ES narės? Ar ESTT sprendimas gali turėti poveikį aiškinant ne tik ES teisę, bet ir daugiašalės tarptautinės sutarties su trečiosiomis valstybėmis nuostatas? Jei taip, ar galima teigti, kad minėti sprendimai įtvirtina hierarchinę tarptautinių sutarčių struktūrą, pagal kurią steigiamosios tarptautinių organizacijų sutartys turi aukštesnę teisinę

18 Šiuo atveju tikslesnė nuoroda būtų į tiesiogiai taikomą ratifikuotos tarptautinės sutarties normą: Susitarimas dėl Europos Sąjungos valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo nustato, kad tuo atveju, jei investuotojas yra nebaigtos arbitražo procedūros šalis ir kompetentingam nacionaliniam teismui nėra apskundęs priemonės, kuri yra ginčo objektas, taikomos pereinamojo laikotarpio priemonės: 1) struktūrinis dialogas, apimantis susitarimo procedūrą, ir 2) atnaujinta teisė kreiptis į nacionalinius teismus.

19 2021 m. gruodžio 2 d. Europos Komisija pradėjo pažeidimo procedūrą prieš Austriją, Švediją, Belgiją, Liuksemburgą, Portugaliją, Rumuniją ir Italiją dėl to, kad dvišalės investicijų skatinimo ir apsaugos sutartys nebuvo pašalintos iš vidaus teisės sistemos, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_6201.

20 2018 m. kovo 6 d. sprendimo *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, 32 punktą ir jame nurodyta jurisprudencija.

galią nei valstybių tarpusavio įsipareigojimai, numatantys privalomus ginčų sprendimo mechanizmus?²¹

Bandydami atsakyti į šiuos klausimus trumpai apibrėžkime Sąjungos teisės autonomiją ir pagnrinėkime jos santykį su pagrindiniais tarptautinių sutarčių teisės principais.

3.4.3. Sąjungos teisės autonomijos sąvoka

ES teisės kontekste ši sąvoka reiškia, kad ES ir jos institucijos gali nepriklausomai aiškinti ES teisę. Aiškinant šių teisės normų turinį jų nesaisto trečiųjų valstybių pozicija, t. y. trečiųjų valstybių veiksmai neturi įtakos autonominei ES pirminės teisės sistemai.²² Šis principas remiasi konstitucine ES santvarka, pirmiausia tuo, kad valstybės narės yra perdavusios dalį savo suverenių galių Sąjungos institucijoms, iš jos kylančiu ES teisės pobūdžiu, ES valstybių narių tarpusavio pasitikėjimo, bendradarbiavimo, integracijos (prejudicinio sprendimo procedūros kaip kertinio teisminės sistemos akmenis) principais.²³

Pirminės ES teisės normos nustato, kurios tarptautinės teisės normos negali būti ES teisės sistemos dalis. Panašiai kaip *Kadi I* ir *Kadi II* sprendimuose²⁴, *Achmea* byloje ES teismas įtvirtino, kad valstybės narės tarpusavyje negali sudaryti tarptautinių sutarčių, kurios apribotų nacionalinių teismų teisę pasinaudoti prejudicinio sprendimo procedūra.²⁵ Tačiau minėtuose 2021 m. sprendimuose dėl ES vidaus investicinių ginčų ši Sąjungos teisės autonomijos principo interpretacija toliau plėtojama peržengiant ES pagrindinių teisių chartijos ir valstybių narių tarpusavio susitarimų kontrolės ribas.

Komstroy sprendime Teismas apibrėžia Sąjungos teisės autonomiją kaip struktūrinį principų, normų ir tarpusavyje priklausomų teisinių santykių, siejančių pačią Sąjungą su jos valstybėmis narėmis ir tarpusavyje pačias valstybes nares, tinklą. Pagal Energetikos chartijos sutarties (toliau – ECHS) 26 straipsnio 6 dalį, arbitražo teismas priima sprendimą dėl ginčijamų klausimų remdamasis ECHS ir taikytinomis tarptautinės teisės taisyklėmis ir principais (48 punktas), *pati ECHS*

21 Plg. ankstesnę analizę: Saulius Katuoka, „Europos Sąjungos teisės ir tarptautinės teisės santykio klausimu“, *Jurisprudencija* 20 (3) (2013): 841–854.

22 Koen Lenaerts, „The autonomy of European Union Law“. I Post di Aisdue. 2019-I, https://www.aisdue.eu/wp-content/uploads/2019/04/001C_Lenaerts.pdf. Kaip nurodo 2018 m. kovo 6 d. *Achmea* sprendimo 58 punktas, „ginčai, priskirtini arbitražo teismo <...> kompetencijai, gali būti susiję tiek su šios sutarties, tiek su Sąjungos teisės aiškinimu, galimybė, kad šiuos ginčus spręstų subjektas, kuris nėra Sąjungos teisminės sistemos dalis, yra numatyta sutartyje, kuri buvo sudaryta ne Sąjungos, bet valstybių narių. Minėtas <...> straipsnis gali kelti klausimą ne tik dėl abipusio valstybių narių pasitikėjimo, bet ir dėl Sutartyse įtvirtintos teisės savitumo išsaugojimo, kurį užtikrina SESV 267 straipsnyje numatyta prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūra, ir todėl nėra suderinama su šio sprendimo 34 punkte primintu lojalus bendradarbiavimo principu.

23 *Ibid.*

24 2008 m. rugsėjo 3 d. sprendimas *Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Tarybą ir Komisiją*, C402/05 P ir C415/05 P, EU:C:2008:461, ir 2013 m. liepos 18 d. sprendimas *Komisija ir kiti prieš Kadi*, C-584/10 P, C-593/10 P ir C-595/10 P, EU:C:2013:518. Paminėtinas 2008 m. rugsėjo 3 d. Teismo išaiškinimas (281–285): Europos Bendrija yra teisės bendrija ta prasme, jog nei jos valstybės narės, nei jos institucijos neišvengia jų teisės aktų atitikties pamatinei konstitucinei chartijai, tai yra EB sutarčiai, kontrolės ir todėl, kad pastaroji nustatė visą ieškinių ir procedūrų sistemą tam, kad Teisingumo Teismui būtų priskirta institucijų teisės aktų teisėtumo kontrolė. Tarptautinis susitarimas negali pažeisti Sutartyse nustatyto kompetencijos paskirstymo, vadinasi, ir Bendrijos teisės sistemos autonomijos, kurios laikymąsi užtikrina Teisingumo Teismas. ESTT nusprendė, kad ši jurisdikcija išplaukia iš Bendrijos pagrindų (šiuo klausimu žr. 1991 m. gruodžio 14 d. Nuomonės 1/91, Rink. p. I-6079, 35 ir 71 punktus ir 2006 m. gegužės 30 d. sprendimo *Komisija prieš Airiją*, C-459/03, Rink. p. I-4635, 123 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką). Iš visų šių teiginių išplaukia, kad įsipareigojimai pagal tarptautinę sutartį negali pažeisti konstitucinių Europos Bendrijos sutarties principų, įskaitant principą, pagal kurį visuose Bendrijos aktuose reikia gerbti pagrindines teises, nes ši pagarba yra jų teisėtumo, kurį pagal Sutarties nustatytą išsamią teisių gynimo priemonių sistemą turi kontroliuoti Teisingumo Teismas, sąlyga.

25 Nors iš esmės nėra nesuderinamas su Sąjungos teise tarptautinis susitarimas, pagal kurį numatyta sukurti teismą, kuris būtų įgaliojamas aiškinti jo nuostatas ir kurio sprendimai privalomi institucijoms, taip pat ir Teisingumo Teismui (2018 m. kovo 6 d. sprendimo *Achmea*, C-284/16, EU:C:2018:158, 57 punktas).

yra Sąjungos teisės aktas (49 punktas), vadinasi, arbitražo teismas, kaip antai numatytas ECHS 26 straipsnio 6 dalyje, turi išaiškinti arba net taikyti Sąjungos teisę (50 punktas). Tai reikėtų, kad sudarydamos ECHS Sąjunga ir valstybės narės, tokios sutarties šalys, nustatė tokio ginčo sprendimo mechanizmą, kuris gali neleisti, kad šis ginčas būtų išspręstas taip, kad būtų užtikrintas visiškasis šios teisės veiksmingumas, net jeigu jis būtų susijęs su Sąjungos teisės aiškinimu ar taikymu (60 punktas). Nepaisant tarptautinio susitarimo, kurio dalis ji yra, daugiašalio pobūdžio, tokia nuostata, kaip ECHS 26 straipsniu, iš tikrųjų siekiama reglamentuoti dvišalius dviejų susitariančiųjų šalių santykius – analogiškai kaip ir dvišalės investicijų sutarties nuostata, nagrinėta byloje, kurioje priimtas 2018 m. kovo 6 d. Sprendimas *Achmea* byloje (64 punktas). Todėl darytina išvada, kad ECHS 26 straipsnio 2 dalies c punktas turi būti aiškinamas taip, kad jis netaikomas vienos valstybės narės ir kitos valstybės narės investuotojo ginčams dėl pastarojo investicijos pirmojoje valstybėje narėje.

PL Holdings byloje aiškintasi, ar SESV 267 ir 344 straipsniai turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias valstybei narei leidžiama sudaryti su kitos valstybės narės investuotoju *ad hoc* arbitražinį susitarimą. Kaip nurodo Teismas, sudarydamos tokią sutartį valstybės narės sutinka netaikyti savo teismų jurisdikcijos, taigi ir teisminių teisių gynimo būdų sistemos, kurią Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalies antroje pastraipoje jos įpareigojamos nustatyti Sąjungos teisei priklausančiose srityse, nes ginčai gali būti susiję su šios teisės taikymu ar aiškinimu. Taigi pagal tokią sutartį gali būti netaikoma tvarka, kai šie ginčai būtų sprendžiami taip, kad užtikrintų visišką minėtos teisės veiksmingumą (45 punktas). Valstybės narės negali išpareigoti pašalinti iš Sąjungos teisminės sistemos ginčų, kurie gali būti susiję su Sąjungos teisės taikymu ir aiškinimu (52 punktas). Tai, be kita ko, patvirtina Susitarimo dėl Europos Sąjungos valstybių narių dvišalių investicijų sutarčių nutraukimo 7 straipsnio b punktas (53 punktas). Taigi bandymas ištaisyti arbitražinės išlygos negaliojimą susitariančiam su kitos valstybės narės investuotoju prieštarautų Sąjungos teisės sistemos nuostatoms ir pagrindiniams principams (54 punktas) <...>, arbitražiniu susitarimu <...> pažeidžiami SESV 267 ir 344 straipsniai, taip pat tarpusavio pasitikėjimo, lojalaus bendradarbiavimo ir Sąjungos teisės autonomijos principai (55 punktas).

3.4.4. Teisės autonomijos sąlygos

Komstroy ir *PL Holdings* sprendimai labai aiškiai nurodo, kad Energetikos chartijos sutartis nebegalės būti taikoma ES vidaus investiciniais ginčams. Vadovaujantis 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės²⁶ 31 straipsnio 3 dalimi kai kurios tarptautinės sutarties šalys gali susitarimu ar bendra praktika nustatyti specialias jos taikymo sąlygas tarpusavyje. Tačiau lieka aiškiai neatsakytas klausimas, ar ESTT sprendimas turės poveikį ginčų tarp ES valstybių ir trečiųjų šalių investuotojų sprendimui. Perduodamos spręsti investicinį ginčą su trečiaja valstybe arbitražui, ES valstybės sutinka netaikyti savo teismų jurisdikcijos, įskaitant teisę kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo procedūros, lygiai taip pat kaip ir ES vidaus ginčų atveju.

Šis klausimas buvo nagrinėtas ESTT nuomonėje 1/17 dėl prekybos sutartyje su Kanada numatyto investicinių ginčų sprendimo mechanizmo.²⁷ Teismas nurodė šias investicinių ginčų sprendimo mechanizmo suderinamumui su Sąjungos teisinės sistemos autonomija sąlygas: ar <...> nesuteikiama jurisdikcijos aiškinti arba taikyti Sąjungos teisę, išskyrus jurisdikciją aiškinti ir taikyti šio

26 Vienna Convention on the Law of Treaties, 1155 UNTS 331, 23 May 1969.

27 2019 m. balandžio 30 d. ESTT nuomonė „Ar Kanados ir Europos Sąjungos bei jos valstybių narių išsamaus ekonomikos ir prekybos susitarimo, pasirašyto Briuselyje 2016 m. spalio 30 d. [(toliau – IEPS) (OL L 11, 2017, p. 23)], aštunto skyriaus („Investicijos“) F skirsnis („Investuotojų ir valstybių ginčų dėl investicijų sprendimas“) suderinamas su Sutartimis, įskaitant pagrindines teises?“, ECLI:EU:C:2019:341.

susitarimo nuostatas, ir <...> galėtų [būti] priimti sprendim[ai], kurie trukdo Sąjungos institucijoms veikti laikantis jos konstitucinių pagrindų (119 punktą).

Teismas atsakė į šį klausimą analizuodamas konkretus susitarimo su Kanada nuostatas ir patvirtino, kad tam tikrais atvejais gali prireikti atsižvelgti į susitariančiosios šalies atsakovės vidaus teisę. Vis dėlto, Teismo nuomone, nagrinėdama ginčą Ginčų sprendimo kolegija turi vadovautis minėtos susitariančiosios šalies teismų ir valdžios institucijų pateiktu vyraujančiu vidaus teisės išaiškinimu, o priešingai, šiems nacionaliniams teismams ir valdžios institucijoms nėra privalomas tos kolegijos pateiktas jų vidaus teisės išaiškinimas (131 punktą). Taigi ginčų sprendimas įmanomas, jei ES teise remiamasi kaip faktu, jos neaiškinant.²⁸

Komstroy byla nepateikia aiškaus patvirtinimo, ar Energetikos chartijos sutarties numatytas ginčų sprendimo mechanizmas gali būti taikomas ginčiuose su trečiųjų šalių investuotojais.²⁹ *PL Holdings* byloje taip pat neatsakoma, ar dvišalis susitarimas su investuotoju dėl ginčų sprendimo pagal daugiašalėje sutartyje įtvirtintą arbitražo procedūrą nekels grėsmės Europos teisės sistemos autonomijai, jei kalbama apie trečiosios šalies investuotoją.³⁰ Toks (nuoseklus)³¹ SESV aiškinimas apribotų ES valstybių narių teisę sudaryti tarptautines sutartis, numatančias bet kokias prisiimtų įsipareigojimų užtikrinimo garantijas.

3.4.5. Konstitucinės autonomijos ribos tarptautinėje teisėje

Europos Sąjungos teisės autonomijos principas remiasi konstitucine ES struktūra ir suverenitetu, kildinamu iš valstybių narių perduotų suverenių teisių.³² Panašiai Lietuvos Respublikos konstitucinėje doktrinoje „Konstitucija yra aukščiausiaji teisė“. Tačiau, kaip pažymi Konstitucinis Teismas, doktrininė nuostata, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis.³³ Lietuvos Respublikai kyla pareiga tokį nesuderinamumą pašalinti *inter alia* atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų vadovaujantis tarptautinės teisės normomis arba darant atitinkamas Konstitucijos pataisas vadovaujantis *pacta sunt servanda* imperatyvu sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautines sutartis, prisiimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus.³⁴

Vadovaudamasis SESV nuostatomis, ESTT savo teisę aiškinti tarptautinę teisę, sudarančią ES teisės dalį, supranta absoliučiai, kaip galimybę apriboti bet kurios tarptautinės teisės normos

28 Plačiau Eva Kassoti, Jed Odermatt, „The principle of autonomy and international investment arbitration: Reflections on Opinion 1/17“, *Questions of International Law* 73 (2020): 5–20, <http://www.qil-qdi.org/the-principle-of-autonomy-and-international-investment-arbitration-reflections-on-opinion-1-17/>.

29 ESTT neturi jurisdikcijos aiškinti tarptautinio susitarimo taikymo trečiojoje valstybėje. Byla C-321/97 Ulla-Brith Anderson ir Susanne Wåkerås-Andersson prieš Svenska staten, ECLI:EU:C:1999:307, 26 punktą. Generalinio advokato Szpunaro 2021 m. kovo 3 d. išvadoje *Komstroy* byloje pažymima, kad esant susitarimui su trečiosiomis valstybėmis viena susitariančioji šalis nebūtinai pasitiki kitos susitariančiosios šalies teismų sistema, kad užtikrintų susitarime nustatytų taisyklių laikymąsi. Tarpusavio pasitikėjimo, kuris egzistuoja Sąjungoje, nebuvimas ir yra ta priežastis, dėl kurios susitariančiosios šalys nusprendžia susitarti dėl neutralaus ginčų sprendimo mechanizmo. Toks mechanizmas, kuris abiem šalims yra išorinis, leidžia užtikrinti susitariančiųjų šalių pasitikėjimą, kiek tai susiję su susitarimo taikymu, bet šio pasitikėjimo negalima paisyti su tarpusavio pasitikėjimu, kuriuo remiantis formuojami santykiai Sąjungos teisės sistemoje (87 punktą).

30 Pažymėtina, kad abiejuose sprendimuose, taip pat ir *Achmea* byloje, Teismas nesprenė klausimo, ar arbitražo teismas neteisingai aiškino ES teisę. Teismas siekė užkirsti kelią potencialiai, hipotetinei skirtingo aiškinimo grėsmei. Taip pat žr. Janice Lee, „The Empire Strikes Back: Case Note on the CJEU Decision in Slovak Republic v Achmea BV, March 6, 2018“, *Contemporary Asia Arbitration Journal* (2018): 137, 145.

31 Žr., pvz., 2017 m. kovo 28 d. sprendimą *Rosneft* byloje, C-72/15, EU:C:2017:236, 76 punktą.

32 Christina Eckes, „The autonomy of the EU legal order“ [2020] 4 (1): 1, *Europe and the World: A law review* [19]. DOI: <https://doi.org/10.14324/111.444.ewlj.2019.19>.

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai.

34 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas, TAR, 2014-03-19, Nr. 3226.

taikymą nustačius jos prieštaravimą pirminei teisei. Vykdydamos savo tarptautinius įsipareigojimus ES valstybės narės ir jų teismai neturi priežasties ją ginčyti. Tačiau trečiosios valstybės ir organizacijos, įskaitant tarptautinį arbitražo teismą ar tarptautines organizacijas, neturi pareigos netaikyti tarptautinės teisės normos, prieštaraujančios ES teisei. Jos taip pat neprivalo vadovautis ESTT nuomone dėl tokio prieštaravimo.

Tarptautinėms organizacijoms galioja paprotinės teisės norma, įtvirtinta Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 27 straipsnyje, pagal kurią šalis negali remtis savo vidaus teisės nuostatomis, kad pasiteisintų sutarties nesilaikymą. ES sudarius tarptautinę sutartį, ši sutartis tampa ES vidaus teise ir įpareigoja ES institucijas ir valstybes nares³⁵. Tarptautiniai įsipareigojimai netiesiogiai apima ir pagal šias sutartis įsteigtų tarptautinių teismų ir kitų mechanizmų priimtus sprendimus. Net jei šiuose sprendimuose aiškinama ES teisė. Kaip *Komstroy* byloje patvirtino ESTT, ES sudaryta tarptautinė sutartis yra ES teisės dalis, (49 punktas), todėl sprendimai dėl šios sutarties nuostatų aiškinimo ir taikymo turės aiškinti ir ES teisę.

Šioje situacijoje nacionaliniai valstybių narių teismai susiduria su tarptautinės teisės hierarchijos problema. Viena vertus, ES sutartys įpareigoja saugoti ES teisės sistemos autonomiją ir jos principus, kita vertus, tarptautinės ginčų sprendimo institucijos sprendimas yra įpareigojantis neatsižvelgiant į vidaus teisės nuostatas ar kitus priimtus tarptautinius įsipareigojimus. Šie sprendimai lygiai taip pat įpareigoja ir ES kaip tarptautinės sutarties šalį. Jos Teismo sprendimas, kaip ir bet kurios valstybės vidaus teismo sprendimas, neturi poveikio tarptautinės teisės aiškinimui ir taikymui.

Taigi jei ICSID arbitražas *Veolia* byloje nuspręstų, remdamasis galiojančiomis arbitražo taisyklėmis, kad viena šalis negali pasiremti savo vidaus teisės aktais ir atsisakyti dalyvauti nagrinėjant bylą, ir priimtų nepalankų Lietuvos Respublikai sprendimą, susidarytų situacija, kai valstybė turėtų įgyvendinti du vienas kitam prieštaraujančius, bet vienodai privalomus tarptautinių institucijų sprendimus. Panaši situacija buvo susiklosčiusi ir po sprendimo minėtoje *Kadi* (2008) byloje, kai ESTT nurodė teikti pirmenybę ES pagrindinėms teisėms, pažeidžiant valstybių narių įsipareigojimus Jungtinėms Tautoms.

Sąjungos teisės autonomijos principas suabsoliutina vidaus teisės sistemos savarankiškumą nuo priimtų tarptautinių įsipareigojimų. Pritaikytas valstybių vidaus konstitucinės teisės santvarkoje, jis vestų į tarptautinės teisės sistemos destabilizavimą. Ironiška, 2021 m. gruodžio 22 d. Europos Komisija pradėjo pažeidimo procedūrą prieš Lenkijos Respubliką dėl šios Konstitucinio Teismo 2021 m. liepos 14 d. ir 2021 m. spalio 7 d. sprendimų, kuriuose teigiama, kad ES sutarčių nuostatos nesuderinamos su Lenkijos Konstitucija, todėl negali būti taikomos. Komisijos nuomone, tokis sprendimas pažeidžia Sąjungos teisės autonomijos principą.³⁶

Išvados

1. Straipsnyje minimų naujausių 2021 m. priimtų ESTT sprendimų analizė verčia manyti, kad Teismas artimiausiu metu nesiryš kvestionuoti tarptautinių sutarčių su trečiosiomis valstybėmis teisėtumo ES teisės požiūriu dėl juose numatytų ginčų sprendimų mechanizmų potencialios grėsmės Sąjungos teisės autonomijos principui remdamasis vien tuo, kad valstybių narių nacionaliniams teismams nesuteikiama teisė pasinaudoti prejudicinio sprendimo procedūra. Nors ir stokodamas nuoseklumo³⁷, tiek 2019 m. nuomonėje 1/17, tiek 2021 m. *Komstroy* by-

35 Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 216 str.

36 "Rule of Law: Commission launches infringement procedure against Poland for violations of EU law by its Constitutional Tribunal", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_7070.

37 Kaip pastebi Eva Kassoti ir Jed Odermatt, „nors Nuomonė 1/17 priartino autonomijos principą prie jo pradinės reikšmės ir ankstesnės teismų praktikos, Teismo sprendimas vis tiek prieštarauja platiems užmojams, įtvirtintiems *Achmea* sprendime ir Nuomonėje 2/13. Tai kenkia teisėtiems lūkesčiams ir teisės aiškumui.“ Kassoti, Odermatt, *supra note*, 28: 20.

loje Teismas apsiribojo ES vidaus investicinių ginčų sritimi. Be to, toliau autorizuojamos ir ES valstybių narių dvišalės investicijų apsaugos sutartys, numatančios ginčų sprendimo mechanizmus.³⁸

2. Negalima teigti, kad Teisingumo Teismo pateikiamas aiškinimas vers trečiųjų valstybių teismus nepripažinti priimtų arbitražų sprendimų ES vidaus investiciniuose ginčiuose. SESV sutarties numatyta jos aukštesnė teisinė galia³⁹ saisto tik ES valstybes. Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas, pavyzdžiui, nustatė, kad ICSID arbitražo sprendimas *Micula and others v. Romania* byloje gali būti vykdomas⁴⁰, panašiai Australijos Federalinis Teismas leido dviejų sprendimų ES vidaus investicinių ginčų bylose vykdymą⁴¹. Vis dėlto tikėtina ir tai, kad Europos Sąjungos valstybėms narėms negalint įgyvendinti arbitražo ir kitų tarptautinių institucijų priimtų sprendimų, prieštaraujančių jų įsipareigojimams pagal Europos sutartis, susiformuos ir nauja praktika, pripažįstanti šį faktą.

Achmea, Komstroy and PL Holdings: Autonomy of EU Law and Other Rules of Treaty Interpretation

Mykolas Romeris University Law School
International and EU Law Institute
Associate Professor Rytis Satkauskas
E-mail: rytis@mruni.eu

Summary. *The Article analyses the 2021 judgements of the European Union Court of Justice in Komstroy and PL Holdings cases where the principle of the Autonomy of the Union's law system has been further elaborated building on the controversial decision of this court in Achmea case. These decisions will undoubtedly make their mark on pending intra-EU investment disputes and will reopen discussions regarding the EU constitutional structure and rules of international law. While considering claims in the ongoing investment dispute between Lithuania and Veolia and al., Lithuanian national courts relied on arguments linked to the illegality of the arbitration clause in relation to the EU law, ignoring the aspects of the international law of treaties. It cannot be excluded, however, that an arbitral tribunal might base its decision exactly on international law, beyond the limits of the EU law. This Article attempts to identify the issues on the relationship between the EU Law and international law in the context of intra-EU investment disputes.*

Keywords: *Achmea, Komstroy, PL Holdings, intra-EU investment disputes, autonomy of the Union's law, CJEU, EU Law, international investment law, international investment arbitration, international treaties.*

38 Commission Implementing Decisions on Member States' Bilateral Investment Treaties (BITs) adopted as from 12.03.2020. Latest update in December 2021, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/september/tradoc_158948.12.2021.pdf.

39 Žr. 1964 m. lapkričio 13 d. sprendimas *Komisija prieš Liuksemburgą ir Belgiją*, 90/63 ir 91/63, EU:C:1964:80, 631 punktą. 1964 m. liepos 15 d. sprendimas *Costa*, 6/64, EU:C:1964:66.

40 2020 m. vasario 19 d. sprendimas, <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0177-judgment.pdf>.

41 *Kingdom of Spain v Infrastructure Services Luxembourg S.a.r.l.* (No. 3) [2021] FCAFC 112 (June 25, 2021) ir *Kingdom of Spain v Infrastructure Services Luxembourg S.a.r.l.* [2021] FCAFC 3 (Feb. 1, 2021).